

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

до виконання розрахункової роботи
для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти спеціальностей
051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування»,
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
всіх форм навчання

Обговорено і рекомендовано
на засіданні кафедри
економіки, обліку і
оподаткування
Протокол №10 від 16.12.2022 р.

Чернігів 2022

Політична економія. Методичні вказівки до виконання розрахункової роботи для здобувачів бакалаврського рівня вищої освіти спеціальностей 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування», 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» всіх форм навчання / Укл.: Шадура-Никипорець Н.Т. – Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2022. – 36 с.

Укладачі: Шадура-Никипорець Н.Т., кандидат економічних наук, доцент

Відповідальний за випуск: Дерій Ж.В., завідувач кафедри економіки, обліку і оподаткування, доктор економічних наук, професор

Рецензент: Парубець О.М., доктор економічних наук, професор кафедри фінансів, банківської справи і страхування Національного університету «Чернігівська політехніка»

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Зміст та вимоги до оформлення розрахункової роботи	6
2. Крива виробничих можливостей як базовий метод економічних досліджень	9
2.1. Короткі теоретичні відомості	9
2.2. Завдання	11
2.3. Вибір варіанта для індивідуального завдання	11
2.4. Контрольні питання	11
3. Аналіз результатів функціонування суспільного виробництва	14
3.1. Короткі теоретичні відомості	14
3.2. Завдання	17
3.3. Вибір варіанта для індивідуального завдання	20
3.4. Контрольні питання	20
4. Аналіз формування доходів власників економічних ресурсів	21
4.1. Короткі теоретичні відомості	21
4.2. Завдання	23
4.3. Вибір варіанта для індивідуального завдання	25
4.4. Контрольні питання	25
5. Дослідження витрат та доходів підприємства	26
5.1. Короткі теоретичні відомості	26
5.2. Завдання	29
5.3. Вибір варіанта для індивідуального завдання	30
5.4. Контрольні питання	30
6. Дослідження ринкової рівноваги	31
6.1. Короткі теоретичні відомості	31
6.2. Завдання	33
6.3. Вибір варіанта для індивідуального завдання	34
6.4. Контрольні питання	34
Рекомендована література	35
Додаток А	36

Вступ

Політична економія є дисципліною, з якої здобувачі вищої освіти починають вивчати економічну теорію. Загальновідомо, що роль економічної науки в сучасних умовах суттєво зростає. Практика реформування економіки, здійснення переходу до ринкових зв'язків і відносин, забезпечення інтеграції економіки в систему світового господарства ставлять високі вимоги до економічних знань. Значною мірою вивчення політичної економії формує комплексні знання, котрі допомагають зрозуміти, як функціонує економічна система де щоденно перебуває людина та приймає економічні рішення.

Викладання дисципліни «Політична економія» обумовлено необхідністю формування у здобувачів вищої освіти чіткої системи уявлень про цілісний комплекс об'єктивних економічних законів та закономірностей, що мають місце в процесі суспільного виробництва. При вивченні дисципліни здобувачі вищої освіти опановують знання основних методів економічної теорії; структури суспільного виробництва та показників, що характеризують його результативність; основних форм суспільного життя; ринку, як форми організації суспільного виробництва; ринкової інфраструктури; основ господарської діяльності підприємств; світової економічної системи та міжнародної економічної інтеграції.

Мета дисципліни – комплексне вивчення економічних відносин як форми суспільного виробництва, ґрунтовне пізнання проблеми ефективного використання суспільством обмежених виробничих ресурсів і шляхів досягнення максимальних кінцевих результатів щодо задоволення людських потреб, які невпинно зростають.

Предметом дослідження дисципліни «Політична економія» є економічні відносини в їх єдності і взаємозв'язку з продуктивними силами та політичними, ідеологічними і соціальними інститутами суспільства, а також вивчення економічних законів, які управляють суспільним виробництвом на усіх етапах людського життя.

Основні завдання дисципліни:

- наукове обґрунтування загальних основ економічного життя суспільства;
- розкриття закономірностей розвитку суспільного виробництва;
- з'ясування механізму дії економічних законів і механізму використання їх людьми у процесі господарської діяльності;
- визначення істотних рис основних соціально-економічних систем та напрямів їх еволюції;
- з'ясування ролі політекономії у розробці шляхів формування соціально-орієнтованої економічної системи суспільства

По закінченню вивчення дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати:

- основну проблематику досліджень сучасної економічної науки;
- зміст економічної системи та її основні структурні елементи;
- загальні засади економічного життя суспільства;
- закони зростання і розвитку економіки;

- механізм дії економічних законів і механізм використання їх людьми у процесі господарської діяльності;
- роль і місце економічної діяльності в розвитку суспільного виробництва;
- зміст ключових економічних категорій, діючі класифікації основних економічних явищ та форми їх прояву;
- сутність і функції ринку та його закони.

вміти:

- використовувати методи політичної економії (наукову абстракцію, аналіз та синтез та ін.) при вивченні економічних категорій та процесів;
- оцінювати співвідношення між елементами системи виробничих відносин у конкретній історичній ситуації;
- розкривати закономірності розвитку економічної системи та діалектики, взаємозв'язку її структурних елементів;
- визначити принципові риси основних соціально-економічних систем та напрямів їх еволюції;
- встановлювати напрями удосконалення економічних відносин, які забезпечують збільшення ефективності суспільного виробництва.

Виконання здобувачами вищої освіти розрахункової роботи є однією з форм самостійного вивчення дисципліни «Політична економія». Дані методичні вказівки призначені для надання методичної допомоги здобувачам вищої освіти при виконанні розрахункової роботи.

Методичні вказівки містять необхідні теоретичні відомості, вихідні дані, контрольні питання та рекомендовану літературу.

1. Зміст та вимоги до оформлення розрахункової роботи

При вивченні дисципліни «Політична економія» здобувач вищої освіти має ознайомитися зі структурою програми дисципліни, основними формами й методами навчання, видами та методами контролю знань. Навчальний процес здійснюється в таких формах: лекційні, практичні заняття, розрахункова робота, індивідуальна науково-дослідна та самостійна робота здобувача вищої освіти.

Для закріплення знань, отриманих у процесі вивчення дисципліни «Політична економія», здобувач вищої освіти повинен виконати розрахункову роботу, котра є самостійним видом роботи, передбаченим навчальним планом з вивчення даного курсу.

Метою розрахункової роботи є узагальнення, поглиблення та закріплення теоретичних знань за допомогою самостійного опрацювання навчальної та спеціальної наукової літератури, проведення самостійного аналізу соціально-економічних процесів сучасного суспільства.

Розрахункова робота виконується після ретельного вивчення методичних вказівок щодо її виконання, розроблених викладачем для здобувачів вищої освіти, та рекомендованої літератури з дисципліни. При виконанні розрахункової роботи здобувач вищої освіти повинен самостійно здійснити розрахунки, аргументувати їх, вміти інтерпретувати та аналізувати результати, робити висновки.

Розрахункова робота виконується здобувачем вищої освіти самостійно за варіантом, номер якого обирається відповідно до номеру у списку навчальної групи.

Розрахункова робота складається з п'яти відокремлених тематичних завдань. Виконуючи окремий розділ розрахункової роботи, потрібно зазначити його послідовний номер та назву, переписати завдання (ситуаційне завдання, умову задачі), навести перелік вихідних даних за індивідуальним варіантом, представити весь хід розв'язання, всі розрахунки, а не тільки кінцеві результати.

Усі розрахунки повинні супроводжуватися поясненнями, які розкривають логіку виконання завдання, та коментарями, які надають економічну інтерпретацію отриманим результатам. Потрібно також у розрахунках наводити одиниці вимірювання.

Не можна застосовувати скорочення слів (термінів, понять), крім загальноновизнаних скорочень, зафіксованих у словниках чи довідниках. Відповіді повинні бути повними, змістовними, конкретними і грамотними.

Структура розрахункової роботи має визначатися логічною послідовністю розв'язання поставлених завдань і включати:

Титульний аркуш.

Вступ.

1. Крива виробничих можливостей як базовий метод економічних досліджень.

2. Аналіз результатів функціонування суспільного виробництва.

3. Аналіз формування доходів власників економічних ресурсів.

4. Дослідження витрат та доходів підприємства.

5. Дослідження ринкової рівноваги.

Висновки.

Література.

При оформленні роботи необхідно дотримуватися наступних вимог:

- розрахункова робота має бути виконана українською мовою;
- текст роботи виконується на аркушах формату А-4 і обмежується полями (20 мм з усіх сторін);
 - перший аркуш роботи – титульний, другий – зміст, останній – список використаної літератури;
 - всі сторінки, крім титульної нумеруються;
 - структурні частини розрахункової роботи, такі як зміст, вступ, висновки, список використаних джерел, додатки, не нумерують. Нумерації підлягають розділи та підрозділи;
 - графічний матеріал (схеми, графіки тощо) слід подавати в роботі безпосередньо після тексту, де їх згадано вперше, або на наступній сторінці. Він повинен бути розміщений так, щоб його було зручно розглядати без повороту розрахункової роботи чи з поворотом за годинниковою стрілкою;
 - на графіках, які містять дослідні криві, слід показувати точки, які безпосередньо одержані з розрахунків. На осях повинні бути зроблені підписи чи позначення величин, за якими вони викладені. Якщо на осях є поділki, то необхідно вказати одиниці виміру величин. Всі ілюстрації однакового характеру слід оформлювати за одним зразком;
 - ілюстрації позначають словом «Рисунок» і нумерують послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій у додатках. Номер ілюстрації має складатися з номера розділу і порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка, наприклад: «Рисунок 1.2» (другий рисунок першого розділу). Після номеру рисунку ставиться тире і з великої літери подається назва ілюстрації (наприклад, Рисунок 1.2 – Модель відкритої економіки);
 - номер і назву рисунка розміщують симетрично під рисунком, вирівнюють «По центру». При посиланні на рисунок вказують його повний номер (наприклад, рис. 1.2).
 - кожна таблиця повинна мати назву і подвійний номер (номер розділу і порядковий номер таблиці у даному розділі), які розміщують над таблицею і друкують вирівнюючи по лівому краю сторінки. Слово «Таблиця» та її назву починають з великої літери. Між номером таблиці і її назвою ставиться тире (наприклад, Таблиця 1.1 – Динаміка індексу цін);
 - таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті так, щоб її можна було читати без повороту роботи або з поворотом за годинниковою стрілкою.
 - формули в розрахунковій роботі нумеруються в межах розділу. Номер формули складається з номера розділу і порядкового номера формули в розділі, між якими ставлять крапку. Номери формул пишуть біля правого краю сторінки на рівні відповідної формули в круглих дужках, наприклад: «(3.1)» (перша формула третього розділу);
 - всі символи і числові коефіцієнти у формулі повинні бути розшифровані. Їх розшифровують, якщо вони не були згадані раніше, безпосередньо під формулою,

як правило, у тій же послідовності, в якій вони подані у формулі. Перший рядок розшифровки починають словом «де» без двокрапки після нього, значення кожного нового символу і числового коефіцієнта пишуть з нового рядка.

На титульній сторінці розрахункової роботи має бути вказаний номер у списку групи, підпис здобувача вищої освіти та дата виконання роботи.

Зразок оформлення титульного аркуша розрахункової роботи з дисципліни «Політична економія» наведений у додатку А.

У вступі коротко викладається значення політекономічного підходу до вивчення економіки. Вступ повинен бути коротким за формою, але об'ємним за змістом (1-2 стор.). У ньому необхідно обґрунтувати такі обов'язкові елементи.

Актуальність роботи – пояснення в чотирьох-п'яти реченнях, чому дана дисципліна є важливою і своєчасною з теоретичного наукового погляду та з погляду господарської практики.

Мета дослідження – головна мета, ідея, якій підпорядкована робота.

Завдання роботи – конкретні теоретичні та практичні задачі, які здобувач вищої освіти збирається вирішити для досягнення головної мети дослідження.

Також у вступі повинні бути зазначені основні методи дослідження, що використані у розрахунковій роботі.

Після розрахунків і проведеного в завданнях аналізу робляться загальні висновки із роботи.

Висновки повинні бути конкретними і впливати з аналізу вивченого матеріалу (1-2 стор.). До них відносять найважливіші результати роботи, отримані автором особисто у відповідності до поставлених завдань та мети дослідження: виявлені умови та закономірності, які визначають зміст досліджуваного процесу або явища; особливості розвитку певного процесу (явища); основні фактори чи характеристики стану економічного явища.

Розрахункова робота виконується і подається для перевірки у термін, визначений викладачем відповідно до графіку навчального процесу, у відповідному розділі на сторінці дисципліни у платформі МУДЛ. Якщо робота відповідає вимогам методичних вказівок, то вона допускається до захисту. За наявності серйозних зауважень, робота повертається здобувачу вищої освіти для доопрацювання.

Якщо робота не буде повернута для подальшої доробки, здобувач вищої освіти зобов'язаний з'явитися до викладача й захистити її. Після захисту розрахункової роботи здобувач вищої освіти допускається до екзамену.

Розрахункова робота оцінюється: «зарахована», «незарахована». У разі незарахування розрахункової роботи вказуються причини цього (виконане завдання не відповідає варіанту здобувача вищої освіти; завдання виконане з порушенням вимог до нього; не виконано або не вірно виконано одне із завдань).

Незарахована розрахункова робота повертається здобувачу вищої освіти для виправлення недоліків. Після усунення вказаних недоліків необхідно повернути як незараховану розрахункову роботу, так і новий варіант виконання розрахункової роботи.

2. Крива виробничих можливостей як базовий метод економічних досліджень

2.1. Короткі теоретичні відомості

Крива виробничих можливостей (КВМ) (*production possibility curve – PPC*) – графічне зображення різних комбінацій виробництва благ за повного використання наявних ресурсів та існуючого рівня технологій (рис. 2.1).

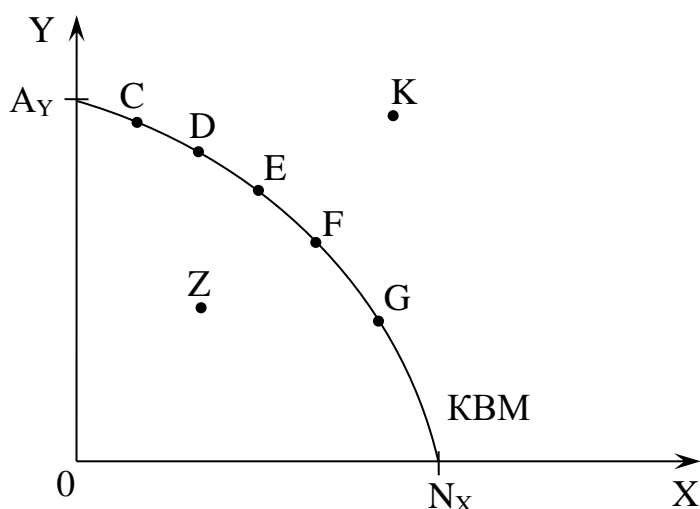

Рисунок 2.1 – Крива виробничих можливостей

КВМ є ілюстрацією чотирьох фундаментальних положень:

1) **обмеженість ресурсів** – про це свідчить область недосяжних комбінацій товарів X та Y за лінією КВМ (як, наприклад, в точці K);

2) **необхідність вибору** – потрібно вирішити, який набір товарів X та Y, відповідний лінії КВМ, задовольнить запити суспільства;

3) **існування витрат втраченої можливості** – на це вказує спадний характер кривої КВМ, оскільки для виробництва додаткової одиниці товару X потрібно відмовлятися від випуску якоїсь кількості товару Y, тобто нести витрати втраченої можливості. Ці витрати оцінюють за допомогою показника альтернативної вартості. **Альтернативною вартістю** називається упущена вигода через відмову від здійснення наступної за значущістю альтернативи при виборі через те, що обмежені ресурси використовуються лише за одним призначенням.

Альтернативна вартість вибору в грошовому виразі включає “втрату” реальних грошей, які витрачені на здійснення обраної альтернативи, а також “втрату” найбільших можливих грошових вигод при відмові від наступної за значущістю альтернативи.

Альтернативна вартість виробництва однієї одиниці товару X (AV_X) – це та кількість товару Y, яку перестали виробляти при виготовленні додаткової одиниці товару X, тобто це “виробничі втрати” товару Y.

Альтернативна вартість товару графічно являє собою тангенс кута нахилу

КВМ, прилеглого до вісі даного товару та аналітично може бути визначена за формулою:

$$AB_X = \frac{\Delta Y}{\Delta X}, \text{ або } AB_Y = \frac{\Delta X}{\Delta Y}, \quad (2.1)$$

де $AB_{X(Y)}$ – альтернативна вартість товару X (Y);

ΔY – зміна кількості товару Y;

ΔX – зміна кількості товару X;

4) **збільшення витрат втраченої можливості** – випуск перших одиниць товару X можна здійснити, використовуючи найбільш продуктивні ресурси. Це спочатку не викличе різкого зменшення виробництва товару Y (з рис. 2.1 видно, що для виробництва комбінацій товарів X та Y, відповідних точкам C і D, не потрібно істотно скорочувати виробництво товару Y). Проте по мірі подальшого розширення об'ємів випуску товару X необхідно залучати менш якісні ресурси, в зв'язку з цим кожна додаткова одиниця X вимагатиме відмови від виробництва все більшої кількості товару Y. Отже, із зростанням випуску товару X витрати втраченої можливості постійно збільшуються. З цієї причини КВМ випукла. Зростання витрат втраченої можливості при розширенні виробництва будь-якого товару носить фундаментальний характер, унаслідок чого це явище трактується як **закон зростаючих витрат виробництва (закон зростання альтернативної вартості)**.

Узагальнено основні фундаментальні характеристики КВМ проілюстровано на рис. 2.2.

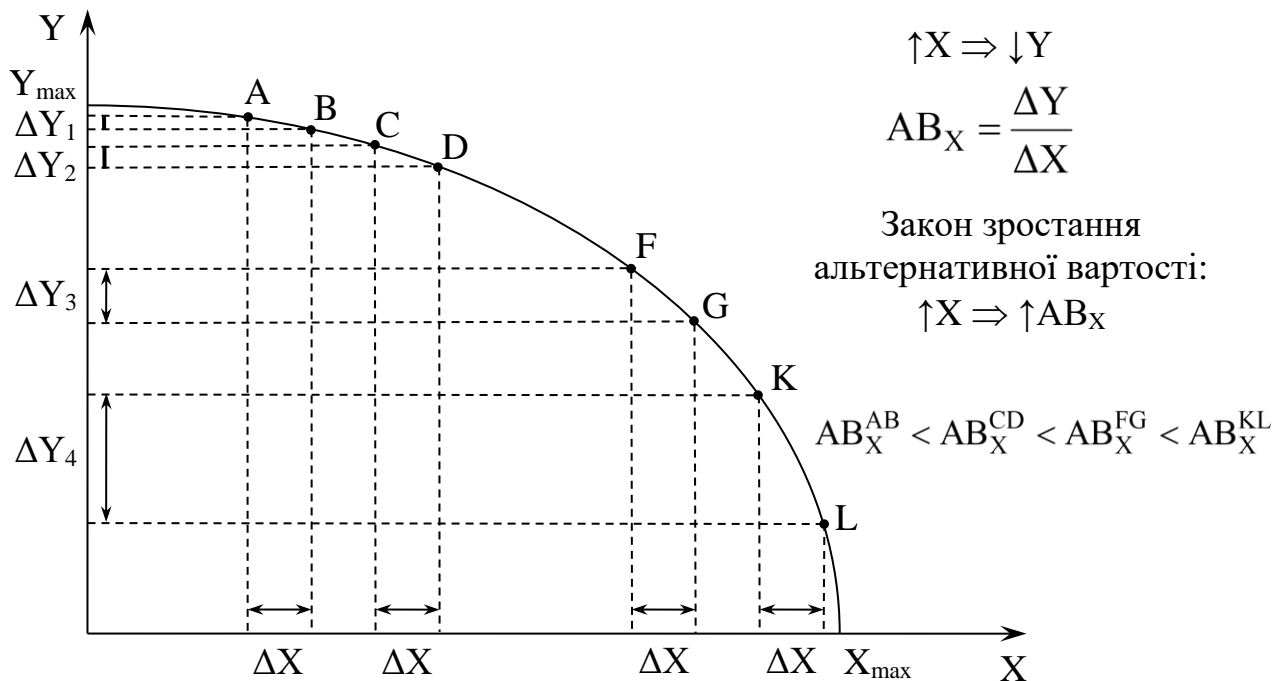

Рисунок 2.2 – Ключові характеристики кривої виробничих можливостей

Якщо пропозиція наявних у розпорядженні суспільства ресурсів зростає або поліпшується їх використання, то з'являється можливість виробляти більше як першого, так і другого альтернативних товарів. Це зображується зміщенням

кривої виробничих можливостей праворуч. І навпаки.

2.2. Завдання

Умовна країна має лише чотири підприємства з виробництва товарів А та В, котрі використовують різні технології їх виготовлення, однак усі потребують висококваліфікованих фахівців вузької спеціалізації. Загальна чисельність таких фахівців у країні становить Ч осіб (див. табл. 2.1, 2.2) і розподіляється між виробниками рівномірно.

Відомі дані щодо технічних можливостей виробництва товару А та товару В одним кваліфікованим фахівцем на кожному із підприємств (табл. 2.1, 2.2).

Необхідно:

1) визначити альтернативну вартість виробництва товару А на кожному підприємстві;

2) визначити альтернативну вартість виробництва товару В на кожному підприємстві;

3) побудувати КВМ країни, що демонструє можливості щодо виробництва товарів А та В. Чому дорівнює загальний обсяг виробництва товару А, який обсяг товару А виробляється на кожному із підприємств? Чому дорівнює загальний обсяг виробництва товару В, який обсяг товару В виробляється на кожному із підприємств?

4) визначити зміну альтернативної вартості виробництва першої та другої половини одиниць товару В в країні;

5) визначити зміну альтернативної вартості виробництва першої та другої половини одиниць товару А в країні;

6) як зміниться КВМ країни в результаті переходу усіх кваліфікованих фахівців від найменш ефективного виробника товару А до найпродуктивнішого. Чому дорівнює загальний обсяг виробництва товару А, який обсяг товару А виробляється на кожному із підприємств? Чому дорівнює загальний обсяг виробництва товару В, який обсяг товару В виробляється на кожному із підприємств.

2.3. Вибір варіанта для індивідуального завдання

Здобувач вищої освіти обирає варіант за номером у списку групи.

2.4. Контрольні питання

1. В яких випадках відбувається зміщення КВМ паралельно вправо чи вліво? Чи змінюється при цьому альтернативна вартість?

2. В яких випадках відбувається зміна кута нахилу КВМ? Чи змінюється при цьому альтернативна вартість?

3. Про що свідчить точка, котра лежить нижче (вище) КВМ?

4. В чому полягає зміст закону зростання альтернативної вартості?

5. Поясніть, яким чином КВМ дозволяє сформулювати правильну логіку економічного вибору?

Таблиця 2.1 – Вихідні дані для варіантів 1-12

Показник	Варіант											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Чисельність фахівців з виробництва товарів а та В у країні (Ч), осіб	28	40	24	32	100	60	120	80	52	64	140	44
2. Обсяг виробництва товару А одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Альфа», шт.	6	2	15	3	20	10	8	9	20	16	5	10
3. Обсяг виробництва товару В одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Альфа», шт.	24	5	15	9	5	25	48	9	30	8	19	24
4. Обсяг виробництва товару А одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Бетта», шт.	9	5	10	10	16	7	20	8	30	7	8	5
5. Обсяг виробництва товару В одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Бетта», шт.	27	5	30	2	8	21	60	12	24	7	28	15
6. Обсяг виробництва товару А одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Гамма», шт.	10	6	8	8	10	5	14	10	16	10	12	11
7. Обсяг виробництва товару В одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Гамма», шт.	20	3	28	4	10	20	56	40	32	9	36	22
8. Обсяг виробництва товару А одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Дельта», шт.	5	4	12	6	12	15	12	15	15	6	10	5
9. Обсяг виробництва товару В одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Дельта», шт.	25	8	24	6	9	30	60	45	60	9	32	14

Таблиця 2.2 – Вихідні дані для варіантів 13-24

Показник	Варіант											
	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
1. Чисельність фахівців з виробництва товарів а та В у країні (Ч), осіб	20	48	60	56	24	40	36	44	68	28	52	32
2. Обсяг виробництва товару А одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Альфа», шт.	6	12	9	3	20	10	8	5	7	6	20	12
3. Обсяг виробництва товару В одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Альфа», шт.	24	6	9	4	10	5	16	5	14	8	4	4
4. Обсяг виробництва товару А одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Бетта», шт.	8	7	10	1	16	18	20	4	8	7	24	5
5. Обсяг виробництва товару В одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Бетта», шт.	20	7	2	2	4	6	30	8	24	7	6	15
6. Обсяг виробництва товару А одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Гамма», шт.	5	9	8	4	10	20	14	3	6	8	20	24
7. Обсяг виробництва товару В одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Гамма», шт.	10	3	2	4	2	5	42	9	15	12	10	12
8. Обсяг виробництва товару А одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Дельта», шт.	3	6	12	5	12	30	12	4	5	6	21	6
9. Обсяг виробництва товару В одним кваліфікованим фахівцем на підприємстві «Дельта», шт.	12	4	4	2	4	10	36	16	10	12	7	6

3. Аналіз результатів функціонування суспільного виробництва

3.1. Короткі теоретичні відомості

В якості узагальнюючих показників оцінки результатів функціонування національної економіки за певний період застосовують наступні показники:

- валовий внутрішній продукт (ВВП);
- валовий національний продукт (ВНП);
- чистий національний продукт (ЧНП);
- національний доход (НД).

При вимірюванні масштабів національного виробництва використовують класифікацію, що виділяє поняття валової, проміжної та кінцевої продукції:

– *валова продукція* – це товари і послуги, що реалізовані певним економічним суб'єктом;

– *проміжна продукція* – це товари і послуги, що купуються з метою подальшої переробки, обробки або для перепродажу;

– *кінцева продукція* – товари і послуги, що купуються з метою кінцевого споживання, не для подальшої переробки чи продажу;

– *додана вартість фірми* – вартість виробленої фірмою продукції без вартості проміжних товарів і послуг, що були придбані фірмою і використані в процесі виробництва.

Між зазначеними величинами існує наступний зв'язок:

- валова продукція дорівнює сумі проміжної та кінцевої продукції:

$$ВП_i = ПП_i + КП_i, \quad (3.1)$$

де $ВП_i$ – валова продукція i -го суб'єкта суспільного виробництва;

$ПП_i$ – проміжна продукція i -го суб'єкта суспільного виробництва;

$КП_i$ – кінцева продукція i -го суб'єкта суспільного виробництва,

– додана вартість дорівнює вартості валової продукції за вирахуванням проміжної продукції, що була використана у процесі її виробництва:

$$ДВ_i = ВП_i - ПП_j, \quad (3.2)$$

де $ПП_j$ – проміжна продукція j -тих виробників спожита i -тим суб'єктом у процесі виробництва його валової продукції;

– сумарна вартість кінцевої продукції дорівнює сумі створеної доданої вартості:

$$\sum_{i=1}^n КП_i = \sum_{i=1}^n ДВ_i, \quad (3.3)$$

де n – кількість i -тих суб'єктів суспільного виробництва.

Головним показником результатів економічної діяльності на сучасному етапі є **валовий внутрішній продукт (ВВП)** – це сукупна ринкова вартість кінцевих товарів і послуг, виготовлених і реалізованих виробниками в

поточному періоді на економічній території країни.

Під «економічною територією» країни розуміють територію, яка адміністративно керується урядом даної країни та в межах якої особи, товари і гроші можуть вільно переміщуватись. На відміну від географічної території, вона не охоплює територіальні анклавів інших країн (посольства, військові бази тощо), але містить такі анклавів даної країни, які розташовані на території інших країн.

Показник ВВП представляє загальну вартість кінцевого продукту, виробленого тільки всередині країни, з використанням як власних, так і іноземних факторів виробництва, тобто у ВВП не знаходиться відображення продукту, створений за кордоном з використанням факторів виробництва даної країни.

Валовий національний продукт (ВНП) – це сукупна ринкова вартість кінцевих товарів і послуг, виготовлених і реалізованих в поточному періоді з використанням факторів виробництва, що належать даній країні та її громадянам (національними виробниками).

З одного боку до ВНП країни включають і його частину створену за кордоном, але з використанням факторів, що знаходяться у власності даної країни та її громадян. З іншого боку, до ВНП країни не входить те, що вироблено в даній країні з використанням факторів, що належать іншим країнам.

При розрахунку ВВП (ВНП) враховують вартість лише кінцевої продукції, тобто вартість проміжних товарів та послуг не впливає на розмір показника.

Чистий національний продукт (ЧНП) – це реальна вартість кінцевої продукції, що створена у поточному періоді. ЧНП можна отримати на основі ВНП, зменшивши останній на величину амортизаційних відрахувань:

$$\text{ЧНП} = \text{ВНП} - \text{Амортизаційні відрахування.} \quad (3.4)$$

Амортизація – процес перенесення вартості засобів праці на вартість готової продукції. При обчисленні ЧНП амортизація враховується, оскільки вона відображає вартість, що реально створена не сьогодні, а в минулому, і лише фактично включена до вартості кінцевої продукції у поточному періоді.

Національний дохід (НД) – сукупний дохід в економіці, який отримують власники факторів виробництва. Для його розрахунку необхідно показник ЧНП зменшити на величину чистих непрямих податків:

$$\text{НД} = \text{ЧНП} - \text{Чисті непрямі податки.} \quad (3.5)$$

Чисті непрямі податки являють собою різницю між сплаченими до державного бюджету підприємствами-виробниками непрямими податками та отриманими підприємствами-виробниками із державного бюджету дотаціями. Сплачені непрямі податки та отримані дотації змінюють ринкову ціну продажу продукції.

Для оцінки результатів діяльності економічних суб'єктів використовують показники соціальної та економічної ефективності.

Економічна ефективність – це результативність використання економічних ресурсів, тобто узагальнене і повне відображення кінцевих результатів використання засобів, предметів праці і робочої сили на підприємстві за певний проміжок часу. Загальна методологія визначення економічної ефективності полягає у відношенні результату виробництва до витрачених ресурсів (витрат), тобто одержаного економічного ефекту до витрат на його досягнення.

Ефективність полягає в забезпеченні максимально можливого результату на кожен одиницю витрачених трудових, матеріальних і фінансових ресурсів. Критерієм ефективності виробництва в макроекономічному масштабі є зростання продуктивності суспільної праці. Кількісне вираження цього критерію відображається через систему показників економічної ефективності виробництва.

Ефективність використання особистого фактору характеризують показники продуктивності праці (виробіток) і трудомісткість.

Виробіток – це прямий показник рівня продуктивності праці, що характеризує кількість продукції, котра вироблена за одиницю часу (одним працівником, одиницею вартості персоналу). Виробіток визначають за формулою:

$$V = \frac{Q}{\text{Ч}}, \quad (3.6)$$

де V – виробіток;

Q – обсяг виробництва продукції (робіт, послуг);

Ч – чисельність промислово-виробничого персоналу.

Трудомісткість ($T_{\text{міс.}}$) – це обернений показник рівня продуктивності праці, що характеризується кількістю робочого часу (працівників, грошових коштів), витраченого на виробництво одиниці продукції (робіт, послуг) та визначається за формулою:

$$T_{\text{міс.}} = \frac{\text{Ч}}{Q}. \quad (3.7)$$

Показниками ефективності використання предметів праці є матеріаловіддача та матеріаломісткість.

Матеріаловіддача – це прямий показник ефективності використання предметів праці, що характеризує, скільки вироблено продукції з кожної гривні спожитих матеріальних ресурсів (сировини, матеріалів, палива, енергії і т.ін.):

$$M_{\text{від.}} = \frac{Q}{M}, \quad (3.8)$$

де $M_{\text{від.}}$ – матеріаловіддача;

M – обсяг (вартість) спожитих матеріальних ресурсів.

Матеріаломісткість ($M_{\text{міс.}}$) – це обернений показник ефективності

використання предметів праці, що показує скільки матеріальних витрат необхідно або припадає фактично на виробництво одиниці продукції:

$$M_{\text{міс.}} = \frac{M}{Q}. \quad (3.9)$$

Показниками ефективності використання засобів праці є фондвіддача та фондомісткість.

Фондвідда ($\Phi_{\text{від.}}$) – це прямий показник ефективності використання засобів праці, який характеризує обсяг виробленої продукції, що приходить на одиницю основних виробничих засобів ($ОВЗ_{\text{с/р}}$). Її можна розрахувати за формулою:

$$\Phi_{\text{від.}} = \frac{Q}{ОВЗ_{\text{с/р}}}. \quad (3.10)$$

Фондомісткість ($\Phi_{\text{міс.}}$) представляє собою показник, обернений показнику фондвіддачі, тобто він показує, на яку суму потрібно придбати основних виробничих засобів підприємству для випуску одиниці продукції (послуг). Фондомісткість можна обчислити за формулою:

$$\Phi_{\text{міс.}} = \frac{ОВЗ_{\text{с/р}}}{Q}. \quad (3.11)$$

Соціальна ефективність – характеризує ступінь задоволення суспільства результатами суспільного виробництва.

3.2. Завдання

Економічну діяльність підприємств за період характеризують дані наведені у табл. 3.1. Економіка умовної країни включає лише шість підприємств (відповідно до варіанту, див. табл. 3.2).

Визначити:

1. Кінцеву продукцію, виготовлену кожним підприємством.
2. Валовий національний продукт.
3. Чистий національний продукт.
4. Національний дохід.
5. Показники ефективності використання робочої сили кожного підприємства. Прокоментувати отримані результати.
6. Проаналізувати ефективність використання робочої сили та предметів праці національною економікою загалом.

Вихідні дані для індивідуальних розрахунків наведені у табл. 3.1 та 3.2.

Таблиця 3.1 – Характеристика діяльності підприємств

Показник	Підприємство														
	А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж	З	И	І	Й	К	Л	М
Валова продукція підприємства, мдн. грн.	1000	1200	1400	1500	1700	2000	2200	1000	1500	2000	3000	2500	2000	1500	1600
Проміжна продукція підприємства, мдн. грн.	700	600	1000	500	1700	1100	1800	1000	400	0	2000	1500	900	1500	0
Амортизація підприємства, мдн. грн.	250	200	290	340	350	370	200	180	230	400	180	270	250	300	150
Непрямий податок підприємства, % від ціни виробника	10		15	20	14				25	20		10	15		
Дотація для підприємства, % від ціни виробника		8					10	20	4		10			18	15
Чисельність працівників підприємства. чол.	100	90	80	70	60	50	40	50	90	70	45	50	55	60	65

Продовження таблиці 3.1

Показник	Підприємство														
	Н	О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш	Щ	Ю	Я
Валова продукція підприємства (ВП _i), мдн. грн.	4000	1900	2500	500	2700	3000	2900	2500	3500	2900	3500	1500	1000	2600	3900
Проміжна продукція підприємства (ПП _i), мдн. грн.	0	1600	1000	500	2700	1300	1400	1000	3500	900	0	0	1000	500	1700
Амортизація підприємства, мдн. грн.	500	200	350	100	300	200	400	190	800	200	600	270	50	300	450
Непрямий податок підприємства, % від ціни виробника	8		15	20	10				25	20		10	15		
Дотація для підприємства, % від ціни виробника		10				10	20	5			10			20	15
Чисельність працівників підприємства. чол.	40	50	90	70	60	50	100	90	80	70	45	50	55	60	65

Таблиця 3.2 – Вихідні дані по варіантах

Варіант	Підприємства, що працюють у національній економіці	Варіант	Підприємства, що працюють у національній економіці
1	А, Б, В, Г, Д, И	16	Г, Е, Є, Р, С, Т
2	Е, Є, Ж, З, І, М	17	З, Й, К, Ч, Ш, Щ
3	И, І, Й, К, Л, А	18	П, С, У, Щ, Ю, Я
4	Ж, К, М, О, П, Р	19	Е, Є, Ж, Н, Л, П
5	Н, О, П, Р, С, Т	20	А, Д, Е, И, К, М
6	Т, У, Ф, Х, Ц, Ч	21	Н, П, С, Ф, Х, Ц
7	О, Т, Ш, Щ, Ю, Я	22	А, Ж, М, О, У, Ю
8	Н, О, Х, Ц, Ч, Я	23	В, З, І, Т, Ц, Щ
9	А, Е, И, Н, У, Ю	24	А, В, Д, Є, И, Й
10	Б, Д, Є, Й, М, Т	25	Н, П, Т, У, Ф, Х
11	В, Ж, К, Р, С, Ф	26	Б, З, И, М, Ш, Щ
12	Г, З, І, К, Л, М	27	А, О, Р, С, Х, Щ
13	Д, И, Й, О, П, С	28	Ж, З, И, І, Й, К
14	А, Г, З, Л, М, Ю	29	П, Р, С, Т, У, Ф
15	Б, В, Д, Ж, Ч, Ш	30	Є, Х, Ц, Ч, Ш, Щ

3.3. Вибір варіанта для індивідуального завдання

Здобувач вищої освіти обирає варіант за номером у списку групи.

3.4. Контрольні питання

1. Які показники використовує сучасна економічна наука для виміру масштабів національного виробництва?
2. Чим відрізняється валова та проміжна продукція?
3. Які спільні та відмінні риси мають ВНП та ВВП?
4. Чи завжди підвищення економічної ефективності супроводжується зростанням і соціальної ефективності?
5. Які Ви знаєте прямі показники економічної ефективності?

4. Аналіз формування доходів власників економічних ресурсів

4.1. Короткі теоретичні відомості

Ресурси – це все те, що необхідно для життєдіяльності людини або організації виробничого процесу. Всі економічні ресурси є відносно обмеженими і тому платними, тобто власники цих ресурсів від їх використання отримують доходи у певній формі. При цьому варто розуміти, що доходи одних суб'єктів – це завжди витрати для інших: доходи власників економічних ресурсів виступають одночасно платою за їх господарське використання.

Сучасна економіка вирізняє чотири види економічних ресурсів.

Трудові ресурси – це людські ресурси праці, котрі виступають як трудові послуги всіх працюючих, тобто послуги некваліфікованих і кваліфікованих робочих, службовців, технічних виконавців і керівників фірм. Трудові ресурси не можуть виготовлятися у відповідності з поточними економічними потребами, оскільки їхній обсяг визначають соціальні та біологічні фактори – отже, трудові ресурси є зовнішніми стосовно суспільного виробництва. Плата за використання цих ресурсів набуває форми заробітної плати.

Природні ресурси – це сукупність усіх ресурсів, наданих природою (земля, вода, ліси, корисні копалини тощо). Головна особливість даних ресурсів полягає в тому, що їхня пропозиція є сталою величиною, оскільки кількість, якість і склад природних ресурсів визначається переважно географічними та кліматичними умовами, тобто поза межами суспільного виробництва. Платою за використання природних ресурсів є рента.

Природні та трудові ресурси є зовнішніми стосовно економічної системи, тобто їх наявна кількість не може бути змінена на вимогу суспільного виробництва, тому їх називають *первинними економічними ресурсами*.

Капітальні ресурси – це блага, які виготовляються самою економічною системою для того, щоб використовувати їх як фактор виробництва для подальшого виготовлення товарів і послуг. Капітальні ресурси представляють собою виробничі будівлі, споруди, машини, верстати, устаткування (реальний капітал), а також грошові кошти у всіх формах, необхідні для їх придбання (фінансовий капітал). Визначальною рисою, що відрізняє даний вид економічних ресурсів від первинних є те, що їх наявна кількість може бути змінена на вимогу суспільного виробництва. Платою за використання капіталу є відсоток.

Підприємницькі здібності – це здібності індивідуума організувати випуск товарів і послуг, приймати рішення про виробництво товарів і послуг, брати на себе ризик, своєчасно впроваджувати нову техніку, технологію, інноваційні методи організації виробництва, створювати нові товари з покращеними споживчими властивостями. Тобто, підприємець виступає як суб'єкт, що здатен поєднати у єдиному процесі виробництва всі види економічних ресурсів. Платою за використання підприємницьких здібностей виступає прибуток підприємця.

Рента (від фр. *rendre* – віддана) – це плата, яку здійснює підприємець власнику природних ресурсів за їх використання.

Економіка виділяє **три види ренти**: диференційну (I та II роду), абсолютну, монопольну, котрі відрізняються механізмом формування, однак за своєю природою виступають у формі надлишкової частини чистого прибутку.

Обмеженість земельних угідь і зростаючий попит на продукцію аграрного сектору роблять неможливим зосередження виробництва сільськогосподарської продукції лише на кращих землях. Людство, щоб забезпечити свої потреби в продукції сільського господарства, змушене одночасно обробляти всі землі, придатні для використання: кращі, середні, гірші. Відносно гіршими вважаються ділянки, що мають гірші природні та економічні якості. Внаслідок цього **суспільна вартість продуктів, виготовлених з використанням природних ресурсів, визначається не за середніми умовами виробництва, а за умовами виробництва найгіршого виробника (інакше не буде економічних умов роботи на гірших ділянках)**. За таких умов на відносно кращих ділянках утворюється додатковий прибуток, котрий і набуває форми диференти.

Диференційна рента – це рента, яка утворюється на кращих і середніх ділянках незалежно від форми власності на землю. Розрізняють диференційну ренту I та II роду.

Диференційна рента I роду – це додатковий прибуток, який утворюється на кращих та середніх ділянках у результаті їх кращої природної родючості або кращого місця розташування.

Диференційна рента I роду на найгірших ділянках не утворюється, тому щоб визначити диференційну ренту I роду для кращих і середніх ділянок необхідно обрахувати на скільки чистий прибуток цих ділянок перевищує показник найгірших ділянок (на котрих формується суспільна вартість).

Диференційна рента II роду – це додатковий прибуток, який утворюється в результаті штучного підвищення родючості завдяки реалізації додаткових капіталовкладень в земельну ділянку.

У країнах, де панує приватна власність на землю і діє міжгалузева конкуренція, існує ще і абсолютна рента, яка утворюється на всіх використаних землях, у тому числі й на гірших.

Причиною виникнення абсолютної ренти є монополія приватної власності на землю. У результаті домінування в сільському господарстві дрібної приватної власності не існує можливості вільного перетоку капіталу, в результаті чого суспільна вартість сільськогосподарської продукції включає норму прибутку капіталу значно вищу, ніж промисловість або економіка загалом.

Абсолютна рента – це рента, котра не залежить від родючості ділянки, тобто утворюється на всіх земельних ділянках і являє собою надлишок суспільної вартості сільськогосподарської продукції над ціною її виробництва (витрати плюс середній прибуток).

4.2. Завдання

Економіка умовної країни складається з чотирьох підприємств-виробників сільськогосподарської продукції. Усі виробники обробляють земельні ділянки однакової площі, у які авансують (вкладають) однаковий розмір капіталу (K) з метою вирощування зерна.

Економічну діяльність підприємств-виробників за період характеризують дані наведені у табл. 4.2, 4.3, 4.4.

Визначити:

1. Індивідуальну вартість тони сільськогосподарської продукції (зерна) для кожного сільгоспвиробника.
 2. Суспільну вартість тони сільськогосподарської продукції (зерна).
 3. Абсолютну ренту для кожного сільгоспвиробника.
 4. Диференційну ренту першого роду для кожного сільгоспвиробника (для тони сільгосппродукції (зерна) та для загального обсягу виробництва).
 5. Диференційну ренту другого роду для найкращого сільгоспвиробника за умови, що він вклав додаткові капіталовкладення (K^*) у штучне підвищення родючості своєї ділянки, що забезпечило приріст сільськогосподарської продукції (ΔQ).
 6. Загальну суму ренти для кожного сільгоспвиробника.
- На основі розрахунків заповнити таблицю 4.1.

Таблиця 4.1 – Узагальнена інформація про діяльність підприємств-виробників сільськогосподарської продукції

Виробник	Витрати на вирощування тони зерна	Витрати на транспортування тони зерна	Індивідуальна вартість тони зерна	Доход від продажу	Прибуток	Абсолютна рента	Диференційна рента I роду	Диференційна рента II роду

Вихідні дані наведені у табл. 4.2, 4.3 та 4.4.

Таблиця 4.2 – Вихідні дані по варіантах

Показник	Номер варіанту									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
Обсяг капіталовкладень (К), тис. грн.	60	80	100	120	110	75	90	200	300	240
Середня норма прибутковості капіталу в сільському господарстві, %	10	12	14	15	16	18	20	15	14	16
Середня норма прибутковості капіталу в економіці, %	5	8	9	6	10	14	15	10	6	12
Додатково авансований капітал у штучне підвищення (для найкращого виробника), К*, тис. грн.	10	8	20	15	22	5	8	20	30	25
Приріст обсягу сільгосппродукції (для найкращого виробника), ΔQ , %	20	15	25	20	30	10	12	18	20	15

Таблиця 4.3 – Індивідуальний обсяг виробництва зерна та витрати на транспортування до ринків збуту

Показник	Підприємство													
	А	Б	В	Г	Д	Е	Є	Ж	З	И	І	Ї	Й	К
Обсяг сільськогосподарської продукції (Q), тон	10	16	13	12	20	15	14	18	20	24	11	25	20	30
Вартість транспортування продукції до місця збуту, тис. грн./т	1	0,5	0,1	0,2	0,6	1,5	0,3	0,4	0,8	0,7	1	0,3	0,5	0,4
Показник	Підприємство													
	Л	М	Н	О	П	Р	С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч	Ш
Обсяг сільськогосподарської продукції (Q), тон	12	16	14	22	20	23	30	18	10	24	18	28	16	30
Вартість транспортування продукції до місця збуту, тис. грн./т	0,9	0,6	1,6	0,2	0,3	1	0,1	0,3	0,2	0,3	0,9	0,5	1,5	1

Таблиця 4.4 – Вихідні дані по варіантах

Варіант	Підприємства-виробники сільськогосподарської продукції	Варіант	Підприємства-виробники сільськогосподарської продукції
1	А, Б, В, Г	16	Р, Ф, Ц, Ш
2	Д, Е, Є, Ж,	17	А, Е, І, М
3	З, И, І, Ї	18	Д, И, Л, Р
4	Й, К, Л, М	19	З, К, П, Ф
5	Н, О, П, Р	20	Й, О, У, Ш
6	С, Т, У, Ф	21	Н, Т, Ч, Ц
7	Х, Ц, Ч, Ш	22	Ї, Л, О, С
8	Н, О, Х, Ц	23	В, Ж, І, Р
9	А, Д, З, Й	24	Г, Е, К, У
10	Н, С, Х, Т	25	Ж, З, Н, Ф
11	Б, Е, И, К	26	Ї, Й, Р, С
12	М, О, Т, Ц	27	М, Н, Ф, Х
13	В, Є, І, Л	28	А, Р, Т, Ш
14	П, У, Ч, Х	29	Б, В, Л, М
15	Г, Ж, Ї, М	30	Е, Є, Т, Ц

4.3. Вибір варіанта для індивідуального завдання

Здобувач вищої освіти обирає варіант за номером у списку групи.

4.4. Контрольні питання

1. Які види економічних ресурсів виділяє сучасна економічна наука? Охарактеризуйте коротко кожен із них.
2. У якій формі можуть отримувати доходи власники економічних ресурсів?
3. Поясніть який існує взаємозв'язок між поняттями номінальної та реальної заробітної плати, у чому полягає головна відмінність між ними.
4. Які Ви знаєте схеми нарахування відсоткового доходу? Коротко охарактеризуйте їх.
5. Поясніть спільні та відмінні риси абсолютної та диференційної ренти.

5. Дослідження витрат та доходів підприємства

5.1. Короткі теоретичні відомості

Підприємство – це організаційно відокремлена й економічно самостійна ланка виробничої сфери народного господарства, що спеціалізується на виготовленні продукції, виконанні робіт і наданні послуг. Головне завдання підприємства полягає в задоволенні потреб ринку в його продукції або послугах з метою одержання прибутку.

Підприємства мають такі ознаки:

- *виробничо-технічна єдність* (спільність продукції, що виготовляється, процесів її виробництва, певний склад виробничих фондів, єдина технічна політика, спільність допоміжного і обслуговуючого господарств);
- *організаційно-соціальна єдність* (наявність єдиного трудового колективу, керівника та адміністрації підприємства, наділення підприємства правами і реквізитами юридичної особи);
- *фінансова-економічна самостійність* (можливість самостійно визначати напрямки економічного розвитку, склад, обсяги продукції, що випускається, напрямки розподілу прибутку підприємства, форми і розміри матеріального стимулювання, спільність системи планування та обліку).

У процесі своєї діяльності (при виготовленні продукції, виконанні робіт, наданні послуг) підприємство несе витрати, пов'язані з даною діяльністю.

Витрати – вартісна оцінка витрат економічних ресурсів, здійснених підприємцями задля виробництва продукції, надання послуг, виконання робіт.

Підприємець завжди зацікавлений в тому, щоб обсяг виробництва мати максимальний, а витрати при цьому щоб були мінімальними.

Частина витрат є циклічними і повторюваними (витрати на сировину і матеріали, заробітну плату та ін.), а інші мають місце постійно і незалежно від виробництва (витрати на утримання приміщення, управлінського персоналу, споруд тощо). Тому за ступенем впливу обсягу виробництва на рівень витрат витрати поділяються на:

– **постійні** – це витрати, загальна сума яких не залежить від кількості виготовленої продукції в певних межах; до них належать витрати на утримання і експлуатацію будівель і споруд, управління;

– **змінні** – це витрати загальна сума яких за певний час залежить від обсягу виробництва продукції.

Загальні витрати являють собою суму постійних та змінних витрат:

$$V_{\text{заг.}} = V_{\text{пост.}} + V_{\text{зм.}}, \quad (5.1)$$

де $V_{\text{заг.}}$ – загальні витрати на весь обсяг виробництва;

$V_{\text{пост.}}$ – постійні витрати;

$V_{\text{зм.}}$ – змінні витрати.

Витрати виробництва аналізується також з використанням середніх показників. Середні витрати характеризують рівень витрат на одиницю продукції.

Середні загальні витрати ($V_{\text{заг.}}^1$) – показують розмір загальних витрат, що

приходяться на одиницю продукції. Тобто даний показник характеризує вартість виробництва одиниці продукції, або собівартість (С/в):

$$B_{\text{заг.}}^1 = \frac{B_{\text{заг.}}}{Q}, \quad (5.2)$$

де Q – обсяг продукції.

Собівартість продукції – це грошовий вираз витрат підприємства на підготовку виробництва, виготовлення і реалізацію продукції.

Ціна – це грошовий вираз вартості, кількості грошей, що сплачується або одержується за одиницю товару або послуги. Одночасно ціна відображає споживчі властивості (корисність) товару, купівельну спроможність грошової одиниці, ступінь рідкості товару, силу конкуренції, державного контролю, економічну поведінку ринкових суб'єктів та інші суб'єктивні моменти.

Економічна сутність ціни проявляється, насамперед, через виконання окремих функцій:

– *обліково-виміральної* (ціна є засобом обліку й вимірювання витрат суспільної праці на виробництво окремих видів продукції);

– *стимулюючої* (сприяє раціональному використанню обмежених ресурсів, науково-технічному прогресу, оновленню асортименту);

– *розподільчої* (впливає на розподіл ресурсів, доходів та фінансів в суспільстві);

– *регулюючої* (здійснюється збалансування між окремими виробництвами, попитом і пропозицією).

Ціна та собівартість продукції пов'язані між собою. На основі собівартості підприємство може визначити ціну за наступною формулою:

$$Ц = C/v + Pr, \quad (5.3)$$

де Pr – величина прибутку в ціні, грн.

У ринкових умовах метою функціонування будь-якого підприємства є виготовлення і реалізація продукції для задоволення ринкових потреб та одержання певної суми доходу.

Доходи підприємства – це збільшення економічних вигод у результаті надходження грошових коштів, іншого майна та (або) погашення зобов'язань, що приводить до збільшення капіталу.

Доходи, отримані підприємством від продажу своєї продукції на ринку називають виручкою.

Загальна виручка (TR) – сума грошей, яку отримує підприємство після продажу своєї продукції на ринку, вона дорівнює добутку обсягу проданого товару (Q) і ціни ($Ц$), за якою реалізовано товар:

$$TR = Ц \cdot Q, \quad (5.4)$$

де TR (Д) – виручка, доход від реалізації продукції;

Q – обсяг продукції у натуральному виразі;

$Ц$ – ціна одиниці продукції.

Основним результатом діяльності підприємства є прибуток.

Прибуток – це різниця між грошовими надходженнями і грошовими

видатками, тобто сума, на яку доход підприємства перевищує його витрати:

$$Pr = TR - B_{\text{заг.}}, \quad (5.5)$$

де Pr – прибуток підприємства.

Протилежна величина (при перевищенні витрат над доходом) називається **збитком**. Якщо доходи рівні витратам, то говорять, що підприємство має нульовий прибуток, або є беззбитковим (рис. 5.1).

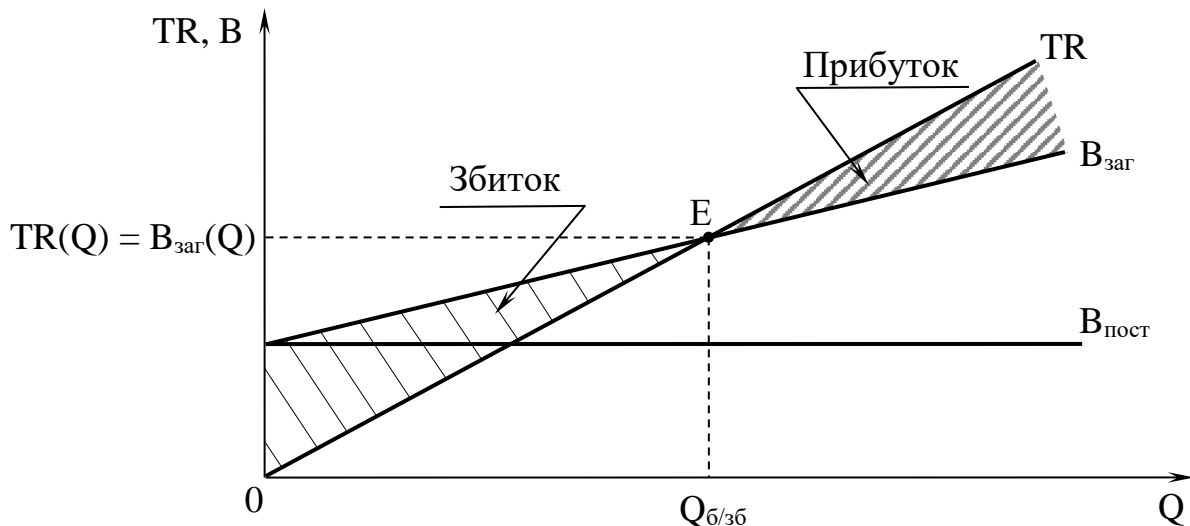

Рисунок 5.1 – Графічна інтерпретація формування прибутку підприємства

Абсолютне значення прибутку як показника, що характеризує діяльність підприємства, недостатнє для визначення ефективності виробництва, тому важливо розрахунок доповнювати відносними характеристиками прибутковості, котрі називають рентабельністю.

Рентабельність – це узагальнюючий показник ефективності підприємства, що характеризує його прибутковість щодо певної бази. Рентабельність має ряд модифікацій, найпоширенішими є:

– **рентабельність виробництва** ($R_{\text{вир.}}$) – характеризує загальний рівень прибутковості виробництва даного підприємства:

$$R_{\text{вир.}} = \frac{Pr}{B_{\text{заг}}} \cdot 100\%, \quad (5.6)$$

де $B_{\text{заг}}$ – загальні витрати підприємства, грн.

Pr – прибуток підприємства, грн.

– **рентабельність капіталу або норма прибутку** ($R_{\text{кап.}}$) – показує ефективність використання активів, створених за рахунок вкладеного капіталу:

$$R_{\text{кап.}} = \frac{Pr}{K_{\text{вкл.}}} \cdot 100\%, \quad (5.7)$$

де $K_{\text{вкл.}}$ – вкладений капітал.

Норма прибутку свідчить про ступінь прибутковості капіталу в конкретній сфері функціонування.

5.2. Завдання

Діяльність підприємства за період характеризують дані, що наведені у табл. 5.1 (варіант 1-10), табл. 5.2 (варіант 11-20), табл. 5.3 (варіант 21-30).

Визначити:

1. Загальні витрати на виробництво всього обсягу виробництва продукції.
2. Середні загальні витрати на одиницю продукції.
3. Визначити та проаналізувати питому вагу постійних та змінних витрат у собівартості одиниці продукції.
4. Виручку від заданого обсягу продукції.
5. Економічний стан підприємства (величину прибутку/збитків) за заданого обсягу виробництва.
6. Рентабельність виробництва, для обсягу продукції, що виготовляє підприємство.
7. Побудуйте графік витрат та виручки. Покажіть економічний стан виробника за заданого обсягу виробництва.
8. Обсяг виробництва, що забезпечує виробникові беззбиткову діяльність (нульовий економічний прибуток). Розрахуйте величину загальних витрат, середніх загальних витрат та загальної виручки у даному випадку. Нанесіть ці координати на рисунок (пункт 7).

Таблиця 5.1 – Вихідні дані для варіантів 1-10.

Показник	Номер варіанту									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Постійні витрати, тисяч гривень	5	5,5	6	6,5	7	7,5	8	8,5	9	9,5
Змінні витрати на одиницю продукції, гривень	15	7	15	10	20	12	20	16	18	10
Ціна одиниці продукції, гривень	21	22	23	25	27	30	25	27	30	22
Обсяг випуску продукції, тисяч штук	5	10	15	20	7	9	12	17	15	14

Таблиця 5.2 – Вихідні дані для варіантів 11-20.

Показник	Номер варіанту									
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Постійні витрати, тисяч гривень	10	10,5	11	11,5	12	12,5	13	13,5	14	14,5
Змінні витрати на одиницю продукції, гривень	10	15	12	8	14	15	11	12	18	10
Ціна одиниці продукції, гривень	15	18	16	14	22	21	19	17	24	20
Обсяг випуску продукції, тисяч штук	6	7	8	9	10	5	4	12	8	10

Таблиця 5.3 – Вихідні дані для варіантів 21-30.

Показник	Номер варіанту									
	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
Постійні витрати, тисяч гривень	8	6,5	4,5	7	5	5,5	7,5	6	9	8,5
Змінні витрати наодиницю продукції, гривень	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
Ціна одиниці продукції, гривень	21	20	19	18	22	21	25	24	26	25
Обсяг випуску продукції, тисяч штук	10	12	8	9	15	8	14	7	6	10

5.3. Вибір варіанта для індивідуального завдання

Здобувач вищої освіти обирає варіант за номером у списку групи.

5.4. Контрольні питання

1. Які основні ознаки притаманні підприємству?
2. За якими ознаками можна класифікувати підприємства? Які види підприємств ви знаєте?
3. Поясніть різницю між постійними та змінними витратами? Наведіть приклади витрат, які можна віднести до кожного виду.
4. Як співвідносяться поняття «дохід», «виручка», «прибуток»?
5. Яким може бути економічний стан виробника? За якої умови виробник потрапить до кожного із цих станів?
6. Які існують показники прибутковості підприємства? Яка між ними різниця?

6. Дослідження ринкової рівноваги

6.1. Короткі теоретичні відомості

Ринкова економіка це сфера прояву і відтворення відносин товарного виробництва. Ринок є механізмом, за допомогою якого товарно-грошові відносини перманентне проявляються у господарському житті. Тобто, **ринок** в вузькому розумінні це сфера обігу будь-якого товару; в широкому розумінні – це особлива форма організації господарства, яка має певні ознаки.

Основними **ознаками ринку** є:

- вільний доступ будь-якої юридичної або фізичної особи до господарчої діяльності;
- повна економічна самостійність учасників господарських процесів, їх матеріальна відповідальність;
- наявність конкуренції;
- формування економічних пропорцій під впливом руху цін та конкуренції.

Учасниками ринку є покупці (споживачі) і продавці (виробники). Споживачі, які виходять на ринок будь-якого товару, пред'являють попит на цей товар, а виробники цього товару – створюють пропозицію товару.

На ринку покупці і продавці укладають між собою угоди, тобто купують і продають товари за певними цінами. Таким чином, відбувається взаємодія попиту і пропозиції, а результатом такої взаємодії є ціни, за якими учасники ринку укладають угоди.

Попит – бажання і можливість покупців придбати певну кількість товару за умовами, що діють на ринку.

Закон попиту стверджує: за інших однакових умов обсяг попиту на товар знижується при зростанні ціни і навпаки. Діє даний закон внаслідок двох ефектів: ефекту доходу й ефекту заміщення.

Варто відрізнити зміну обсягу попиту від зміни залежності, що характеризує попит. Обсяг попиту змінюється в результаті зміни ціни і відбувається рух уздовж графіка попиту. Якщо змінюється сама залежність, що характеризує попит, то графік попиту зміщується вправо або вліво.

Залежність може змінитися внаслідок дії нецінових чинників: доходи споживача, його смаки, мода, сезон, вік, ціни на супутні товари (взаємозамінні та взаємодоповнюючі).

Пропозиція – кількість товарів або послуг, яку виробники готові та можуть доставити на ринок за умовами, що тут діють.

Закон пропозиції стверджує: за інших однакових умов при зростанні ціни обсяг пропозиції зростає і навпаки.

Якщо змінюється ціна, то змінюється обсяг пропозиції і відбувається рух уздовж графіка пропозиції. Якщо змінюються нецінові чинники (вартість ресурсів, технологія, кількість виробників, податки, дотації і т. д.), то змінюється сама залежність, що характеризує пропозицію і графік пропозиції зміщується вправо або вліво.

Внаслідок взаємодії попиту і пропозиції встановлюється рівновага (рис. 6.1) і формуються параметри рівноваги – рівноважна ціна та рівноважний обсяг.

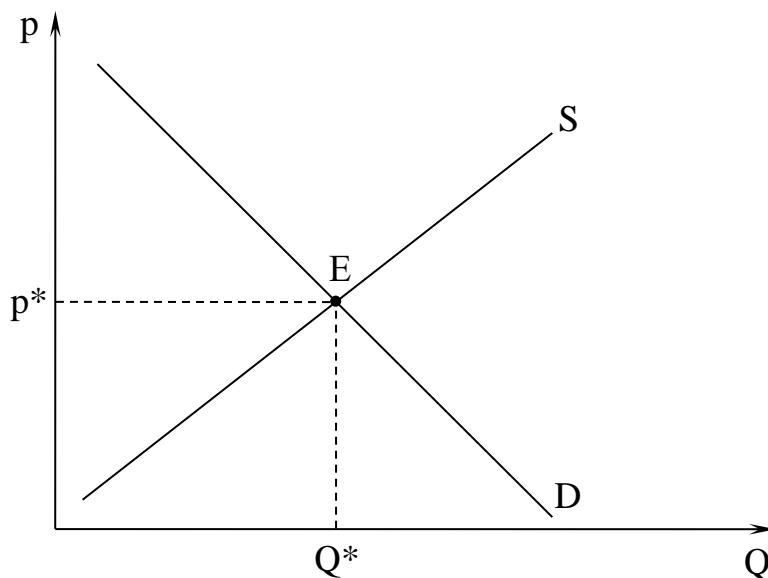

Рисунок 6.1 – Модель ринкової рівноваги

Рівноважна ціна – це ціна, за якої обсяг попиту дорівнює обсягу пропозиції.
Рівноважний обсяг – це обсяг, що відповідає рівноважній ціні.

Важливо розуміти, що ринок являє собою не статичну, а динамічну модель: ринок завжди знаходиться у стані рівноваги, хоч її параметри і змінюються. Цьому сприяє дія **законів ринкового ціноутворення**:

1. Ціна наближається до такого рівня, при якому обсяг попиту дорівнює обсягу пропозиції. У разі відхилення ринкової ціни від свого природного рівня починають діяти закони попиту та пропозиції, котрі і повертають ціну до її рівноважного значення.

2. Якщо під впливом нецінових чинників відбудеться скорочення пропозиції при незмінному попиту або підвищення попиту при незмінній пропозиції, то ціна зросте (рис. 6.2). Якщо навпаки – то ціна впаде.

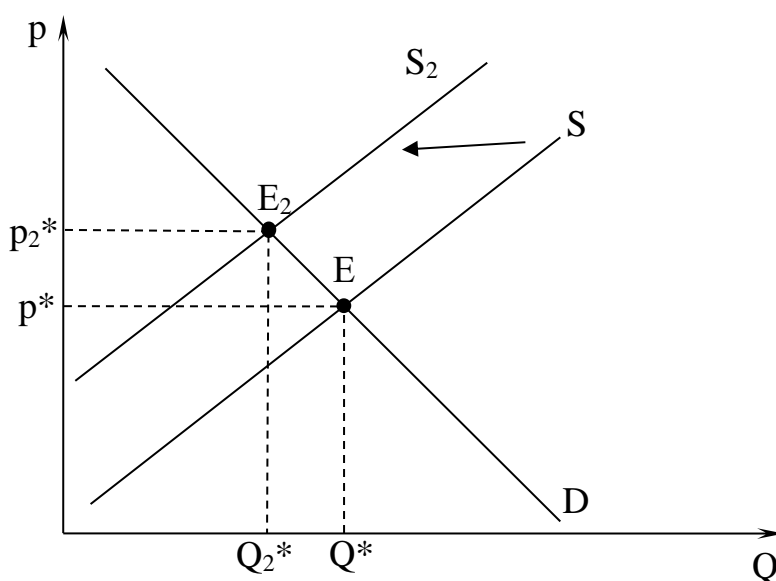

Рисунок 6.2 – Зростання ціни внаслідок зменшення пропозиції

Отже, ринкова рівновага є динамічною – ринок переходить із одного

стану рівноваги до іншого. При цьому відбувається зміна параметрів ринкової рівноваги (рівноважної ціни та рівноважного обсягу).

6.2. Завдання

Ринок товару X характеризують дані, наведені у табл. 6.1 (варіант 1-10) та табл. 6.2 (варіант 11-20).

Визначити:

1. Побудуйте графіки попиту та пропозиції (за розрахунковими даними табл. 6.3).

2. Значення рівноважної ціни та рівноважного обсягу, користуючись графічним методом. Покажіть ситуацію графічно.

3. Яка ситуація складеться на ринку, якщо держава зафіксує ціну на рівні p_1 . Покажіть ситуацію графічно та прокоментуйте.

4. Яка ситуація складеться на ринку, якщо держава зафіксує ціну на рівні p_5 . Покажіть ситуацію графічно та прокоментуйте.

5. Як зміняться рівноважна ціна та рівноважний обсяг, якщо в результаті підвищення доходів споживачі за кожного рівня цін будуть купувати на 10 одиниць товару більше. Покажіть ситуацію графічно та прокоментуйте.

6. Як зміняться рівноважна ціна та рівноважний обсяг в результаті одночасного зменшення попиту на 20% та зростання пропозиції 20 одиниць за кожного рівня цін. Покажіть ситуацію графічно та прокоментуйте.

Вихідні дані для розрахунків наведено у табл. 6.1 (варіант 1-10) та табл. 6.2 (варіант 11-20). На основі даних табл. 6.1 або 6.2 необхідно розрахувати дані табл. 6.3. занаведеною методикою.

Таблиця 6.1 – Вихідні дані для варіантів 1-10

Показник	Номер варіанту									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ціна p_0 , грн.	2	4	5	1	8	10	12	2	4	6
Зміна ціни Δp , грн.	0,5	1	0,4	2	0,5	1	1,5	2	0,5	1
Обсяг попиту Q^D_0 , штук	100	90	80	70	60	50	95	85	75	65
Зміна обсягу попиту ΔQ^D , штук	10	7	5	6	4	2	6	9	8	5
Обсяг пропозиції Q^S_0 , штук	5	10	15	7	12	10	20	14	5	8
Зміна обсягу пропозиції ΔQ^S , штук	7	6	5	10	4	3	8	5	10	7

Таблиця 6.2 – Вихідні дані для варіантів 11-20

Показник	Номер варіанту									
	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Ціна p_0 , грн.	1	3	2,5	0	4	5	2	1	3	4,5
Зміна ціни Δp , грн.	2	0,6	0,5	3	1	1,5	1,5	0,8	1	2,5
Обсяг попиту Q^D_0 , штук	100	90	80	70	60	50	95	85	75	65
Зміна обсягу попиту ΔQ^D , штук	10	7	5	6	4	2	6	9	8	5
Обсяг пропозиції Q^S_0 , штук	5	10	15	7	12	10	20	14	5	8
Зміна обсягу пропозиції ΔQ^S , штук	7	6	5	10	4	3	8	5	10	7

Таблиця 6.3 – Ситуації на ринку товару X

Значення ціни, грн.	Обсяг попиту, штук	Обсяг пропозиції, штук
P_0	Q^D_0	Q^S_0
$P_1 = p_0 + \Delta p$	$Q^D_1 = Q^D_0 - \Delta Q^D$	$Q^S_1 = Q^S_0 + \Delta Q^S$
$P_2 = p_0 + 2\Delta p$	$Q^D_2 = Q^D_0 - 2\Delta Q^D$	$Q^S_2 = Q^S_0 + 2\Delta Q^S$
$P_3 = p_0 + 3\Delta p$	$Q^D_3 = Q^D_0 - 3\Delta Q^D$	$Q^S_3 = Q^S_0 + 3\Delta Q^S$
$P_4 = p_0 + 4\Delta p$	$Q^D_4 = Q^D_0 - 4\Delta Q^D$	$Q^S_4 = Q^S_0 + 4\Delta Q^S$
$P_5 = p_0 + 5\Delta p$	$Q^D_5 = Q^D_0 - 5\Delta Q^D$	$Q^S_5 = Q^S_0 + 5\Delta Q^S$
$P_6 = p_0 + 6\Delta p$	$Q^D_6 = Q^D_0 - 6\Delta Q^D$	$Q^S_6 = Q^S_0 + 6\Delta Q^S$
$P_7 = p_0 + 7\Delta p$	$Q^D_7 = Q^D_0 - 7\Delta Q^D$	$Q^S_7 = Q^S_0 + 7\Delta Q^S$
$P_8 = p_0 + 8\Delta p$	$Q^D_8 = Q^D_0 - 8\Delta Q^D$	$Q^S_8 = Q^S_0 + 8\Delta Q^S$
$P_9 = p_0 + 9\Delta p$	$Q^D_9 = Q^D_0 - 9\Delta Q^D$	$Q^S_9 = Q^S_0 + 9\Delta Q^S$

6.3. Вибір варіанта для індивідуального завдання

Здобувач вищої освіти обирає варіант за номером у списку групи.

6.4. Контрольні питання

1. Дайте визначення поняттю «ринок». Перерахуйте основні ознаки ринку.
2. Які функції виконує ринок?
3. За якими ознаками можна класифікувати ринки? Які види ринків ви знаєте?
4. Скільки існує основних інструментів дії ринку? Охарактеризуйте коротко кожний із них.
5. Чи завжди ринкова ціна дорівнює рівноважній?
6. За яких умов на ринку виникає дефіцит товарів?
7. За яких умов на ринку виникає надлишок товарів?
8. Які існують типи ринкових структур? Охарактеризуйте їх основні риси.

Рекомендована література

1. Галушка З.І., Поченчук Г.М. Економіка: теорія і практика: підручник. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т. – 2020. – 232 с.
2. Економічна теорія. Методичні рекомендації з підготовки до складання кваліфікаційного комплексного іспиту з економічної теорії на здобуття освітнього рівня “бакалавр” для здобувачів вищої освіти спеціальностей 051 “Економіка” та 071 “Облік і оподаткування” всіх форм навчання / Укладачі: Дерій Ж.В., Зосименко Т.І., Мініна О.В., Шадура-Никипорець Н.Т. – Чернігів: НУЧП, 2021. – 155 с.
3. Економічна теорія: навч. посіб. / за заг. ред. Л. С. Шевченко. 2-ге вид. Харків: Право, – 2019. – 268 с.
4. Економічна теорія: підручник для вищої школи / За загальною редакцією проф. Соколова М.О. – Київ: Центр навчальної літератури.– 2017. – 532 с.
5. Економічна теорія: Політекономія: [підручник] / [В.Д. Базилевич, Н.І. Гражевська, К.С. Базилевич та інш.]; за ред. В.Д. Базилевича. – 7-ме вид., стер. – К.: Знання-Прес, 2008. – 719 с.
6. Кокарев І.В. Основи економічної теорії: навчальний посібник. – Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внут. справ. – 2020. – 100 с.
7. Марченко О.С. Економічна теорія: навчально-методичний посібник. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – 2020. – 131 с
8. Основи економічної теорії : навч. посіб. / Ю.Г. Козак, С.С. Шаповал, О.С. Кіро та ін.; за ред. Ю.Г. Козака, С.С. Шаповал. – К.: ЦНЛ, 2019. – 264 с.
9. Політична економія: Навч. посіб. / Ж.В. Дерій, Т.І. Зосименко, О.В. Мініна, Н.Т. Шадура-Никипорець. – Чернігів: ЧНТУ, 2019. – 256 с.
10. Політекономія. Тексти лекцій для здобувачів вищої освіти галузі знань 05 “Соціальні та поведінкові науки” спеціальності 051 “Економіка”, галузі знань 07 “Управління та адміністрування” спеціальностей 071 “Облік і оподаткування” та 072 “Фінанси, банківська справа та страхування” всіх форм навчання / Укладачі: Дерій Ж.В., Зосименко Т.І., Мініна О.В., Шадура-Никипорець Н.Т.,– Чернігів: ЧНТУ, 2020. – 186 с.
11. Семенко В.М. Економічна теорія. Політекономія: навч. посіб. / В.М. Семенко. – К.: ЦНЛ, 2020. – 364 с
12. Чепінога В.Г. Економічна теорія підручник / В Г. Чепінога. – К.: Юрінком Інтер, 2019. – 656 с.
13. Щетинін А.І. Політична економія: підручник / А.І. Щетинін. – К.: ЦНЛ, 2019. – 480 с.
14. Guell R.C. Issues in Economics Today / R.C. Guell. – McGraw-Hill/Irwin, 2011. – 496 p.
15. McConnell, Campbell R. Economics : principles, problems, and policies / Campbell R. McConnell, Stanley L. Brue. – 16 th ed. – New York , 2005. – 757 p.
16. Robert, Skidelsky. What’s Wrong with Economics? A Primer for the Perplexed. – 2020. – 224 p.
17. Frank R. Principles of Economics / R. Frank, B. Bernarke. – McGraw-Hill/Irwin, 2012. – 896 p.

Додаток А

Зразок оформлення титульного аркуша

розрахункової роботи з дисципліни «Політична економія»

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Навчально-науковий інститут економіки

Кафедра економіки, обліку і оподаткування

Розрахункова робота

з дисципліни «Політична економія»

Виконав:

Здобувач вищої

освіти: шифр групи ПІБ студента підпис

№ варіанту _____

Керівник:

ПІБ викладача підпис

Чернігів 202_